

РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ РИНКОВОЇ МОДЕЛІ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано роль держави в період переходу від планової до ринкової моделі господарювання. Досліджено питання дієздатності держави та основні регулюючі функції держави, фактичний стан інституцій та інститутів держави в Україні за період становлення англосаксонської ринкової моделі.

This article analyzes the role of the state in the period of transition from planned to market economic model. The question of state capacity and basic regulatory functions of the state, the actual state institutions and state institutions in Ukraine for the period of the Anglo-Saxon market model are investigated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Деструктивні процеси в економічному розвитку країн Ради Економічної Взаємодопомоги, в тому числі і Радянського союзу в кінці двадцятого століття, поставили перед теоретиками соціалізму пошук шляхів, які б зламали негативні тенденції та забезпечили динамічний розвиток національних економік країн Ради. Аналіз політичної атмосфери, економічного та соціального стану в країнах РЕВ та республіках Радянського союзу показав, що модель централізованого управління на етапі сталого розвитку економіки вичерпала свій потенціал і виступає фактором, який гальмує розвиток економічних процесів. Подальший прогресивний розвиток національних економік країн РЕВ можливим тільки з переходом на ринкові моделі господарювання, які апробовані провідними ринковими країнами.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблема впровадження ринкової моделі господарювання, у якій роль інституту держави була б не тільки чітко визначена, але й конструктивно реалізована, є об'єктом уваги як українських, так і закордонних фахівців. Серед праць цієї тематики виділяються дослідження вчених: А. Гальчинського, В. Гейца, М. Михальченка, А. Чухно, О. Яременко, О. Шпикуляка, Д. Стігліца, Д. Норда, Р. Коуза, та ряду інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Втім, у дев'яностих роках минулого століття з політичного, економічного та географічного простору, в результаті внутрішніх флуктуацій, зник СРСР і на пострадянському просторі утворилися нові самостійні держави, в т.ч. і Україна. Перед новими країнами постали дві архиважливі проблеми, які необхідно було вирішувати одночасово. Перша проблема – державотворення, друга – демонтаж централізованої моделі управління народним господарством та впровадження ринкової. Паралельність в вирішенні названих проблем стала об'єктивною реальністю, незважаючи на їх різноплановість та пріоритетність. Втрата часу в вирішенні названих проблем могла призвести до втрати незалежності і самостійності Україною. Еволюції вирішення названих проблем присвячено ряд робіт науковців та практиків з державного управління.

Однак у працях науковців та практиків мало приділено уваги вивченню результатів впровадження англосаксонської моделі управління національною економікою та факторів, які призвели до фактичного усунення держави від управління економічними процесами.

Постановка завдання. Після двох десятиліть з моменту установаження незалежності та самостійності України, відказу від централізованої моделі господарювання, виникає потреба в науковому аналізі розвитку інституцій і інститутів держави при прийнятій англосаксонській ринковій моделі господарювання. Мета статті – дослідження основних

тенденцій та узагальненні перспектив розвитку національної економіки, урахувавши її внутрішній стан та стан світової економіки

Виклад основного матеріалу дослідження. З моментом проголошення Україною незалежності та відказу від централізованої моделі господарювання, постало питання, щодо впровадження ринкової моделі управління. Перевага була віддана англосаксонській ринковій моделі в основу якої покладено 10 принципів «Вашингтонського консенсусу».

«Вашингтонський консенсус» виник в 1989 році, як перелік правил економічної політики для країн Латинської Америки. Сформулював його англійський економіст Джон Уільямсон. Цей документ-програма вказував латиноамериканським країнам чіткий шлях від їх регульованих авторитарними режимами економік до ліберальної фінансово-економічної моделі західного типу.

Даний документ-програма включає набір із 10 основних кроків в сфері економіки, які необхідно здійснити кожному уряду для побудови у країні сучасної фінансової та економічної системи західного типу. Для цього необхідно здійснити:

- лібералізацію (дерегулювання) економіки;
- приватизацію державного сектора економіки;
- посилити фіскальну дисципліну (підтримання мінімального дефіциту бюджету за рахунок скорочення соціальних програм);
- захист власності та прав власності;
- зниження обмежень для прямих закордонних інвестицій;
- вільну конвертацію національної валюти;
- лібералізацію зовнішньої торгівлі (в основному за рахунок зниження імпорتنих мит);
- лібералізацію фінансових ринків;
- зниження граничних ставок податків;
- реорганізацію структури бюджетних витрат в сторону пріоритетності охорони здоров'я, освіти та інфраструктури.

3 квітня 2011 року на щорічному засіданні МВФ та Всесвітнього банку, президент та виконавчий директор МВФ Домінік Стросс-Кан виступив з концептуальною півторагодинною промовою, яка призвела ефект бомби що розірвалася.

Д. Стросс-Кан заявив, що до кризи всі були впевнені і розуміли, як необхідно управляти економічними системами. Діяв «Вашингтонський консенсус», який формулював конкретні правила валютної та податкової політики. «Консенсус» невпинно стверджував, що економічне зростання напряму залежить від відміни держконтролю у фінансовій та економічній сфері.

Однак виявилось, що низька інфляція, високе економічне зростання, достатньо вільний та нікому не підконтрольний фінансовий ринок ведуть до фінансово-економічної катастрофи.

«Вашингтонський консенсус» на практиці показав свою недієздатність та пагубність, післявоєнний світопорядок розвалився та його необхідно замінити новим світовим порядком, заснованому на нових принципах [1].

Які ж здобутки має Україна в результаті впровадження англосаксонської ринкової моделі господарювання?

За пройдений відрізок часу Україна не змогла зберегти темпи розвитку національної економіки, які зазнали стрімкого падіння.

Віце-прем'єр С. Тигіпко на інвестиційній конференції в березні місяці 2010 року так охарактеризував проблеми української економіки: «У нас падіння ВВП – 15 %, падіння промислового виробництва – 21,9 %. Банківський сектор збільшив проблемні активи в 3,9 рази, інвестиції в основний капітал понизились практично на 44%» [2].

Чисельність населення України знизилася з 51,6 млн. чол. в 1990 до 45,5 млн в 2012 роках [3].

Згідно із даними представництва Міжнародної організації з міграції, більше шести мільйонів емігрантів у світі – українці, вік половини із них – до 35 років. Більше 50% української молоді, яка проживає на батьківщині, бажає виїхати із країни [4].

Згідно зі стандартами ООН, за межею бідності в Україні живуть 80% населення. Про це повідомив співголова Харківської правозахисної групи, голова правління Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) Євген Захаров. Оприлюднюючи інформацію, він послався на щорічну доповідь правозахисних організацій «Права людини в Україні 2011» [5].

Україна займає 152 (із 183 країн) сходинку щодо корумпованості в світі. Про це свідчить рейтинг відомої і авторитетної міжнародної організації Transparency International, складений на підставі опитувань та досліджень. У 2011 році Україна опустилася на 152 місце з 134 в 2010 році. Україна набрала 2,3 балу з 10 можливих, посівши місце між такими країнами, як Нігерія, Уганда та Центральноафриканська республіка, Республіка Конго, Кенія, Гвінея-Бісау [6].

За період з 1994 по 2012 рік знизилася кількість сільськогосподарських угідь на 332,4 тис. га. Четверта частина родючих чорноземів не обробляється, до повного зубожіння доведені сільські території, з географічних мап зникло тисячі сільських поселень [7].

Це не повний перелік «здобутків» України завдяки вибору англосаксонської ринкової моделі управління.

У зв'язку з тим, що Україна розвивається згідно із моделлю яка себе скомпрометувала, постає питання переходу до іншої, більш соціально орієнтованої моделі, наприклад європейської (рейнської) моделі.

Європейську модель економіки називають соціально-ринковою. Згідно із такою моделлю розвивається економіка Німеччини, яка характеризується поєднанням соціального балансу і ринкової свободи. Дана економічна модель передбачає в значній мірі вільні дії ринкових сил, проте, основний упор робиться на соціальне забезпечення. Концепція соціальної ринкової економіки вперше була розроблена і реалізована Людвігом Ерхардом і Альфредом Мюллер-Армак в 1947–1949 роках з метою відновлення ФРН. Модель являє собою компроміс між економічним зростанням і рівномірним розподілом багатства. У центр системи поставлена підприємницька діяльність держави, що забезпечує рівномірний розподіл соціальних благ у суспільстві. Соціальне партнерство між профспілками і роботодавцями забезпечує достатньо міцний соціальний світ. Реформи в системах соціального страхування та структурні реформи на ринку праці націлені на зниження побічних витрат на робочу силу і стимулювання економічного зростання [8, с.36].

Переорієнтація України на європейську модель розвитку є найоптимальнішим варіантом з усіх можливих на сьогодні. До того ж роль державного регулювання тут принципово інша, набагато впливовіша, що вимагає відновлення дієздатності держави.

Дієздатність держави має оцінюватися, по-перше, з позицій вирішення основного завдання системних перетворень поглиблення ринкової трансформації економіки. Визначальними чинниками цього процесу є інституційне забезпечення політики реформ, завершення процесу формування розгалуженої ринкової інфраструктури, утвердження ефективного законодавчого поля та стабільних правил економічної діяльності. Держава має активно втручатися в цей процес, взяти на себе основний тягар відповідальності за його результати. Йдеться, зрештою, про формування у стислі строки необхідної критичної маси реформ, що дасть змогу українській економіці розвиватися у перспективі на самодостатній ринковій основі.

По-друге, дієздатність держави має оцінюватися і з позицій її спроможності забезпечити (всіма доступними інструментами, в тому числі й засобами регуляторної політики) створення економічних, політичних та соціальних передумов реалізації наявних (і потенційних) конкурентних переваг української економіки. У ситуації, коли такі переваги

не можуть бути реалізованими на основі ринкових саморегуляторів через відсутність останніх, держава має виступати в ролі суб'єкта, який посилює ринкові механізми, що лише формуються, доопрацьовувати те, чого ринок поки що сам зробити не в змозі.

По-третє, реалізація конкурентних переваг має втілитися в зміцненні позицій внутрішнього ринку, утвердженні інноваційної моделі розвитку української економіки, освоєнні механізмів енергозбереження та структурної політики, подолання нагромаджених за роки реформ відтворювальних деформацій. Такого інструментарію у нас поки що немає [9, с.306].

Регулюючі функції держави в ринковій економіці зводяться до трьох основних – законодавчої, стабілізуючої та розподільчої.

Законодавча функція передбачає що держава розробляє систему економічних, соціальних та організаційно-господарських законів і постанов, які встановлюють певні «правила гри», тобто правові засади ринкової економіки, таким чином, гарантуючи однакові права й можливості для суб'єктів усіх форм власності і господарювання.

Для захисту конкуренції як основної умови і регулятора ринкової економіки держава розробляє антимонопольне законодавство. Це дає можливість суб'єктам ринкової економіки реалізувати свої інтереси, примушує їх діяти узгоджено і не порушувати об'єктивних законів ринку. І відбувається це природно, без команд і наказів.

Стабілізуюча функція держави полягає у підтриманні високого рівня зайнятості та цінової рівноваги, а також у стимулюванні економічного зростання.

Для цього держава:

- 1) визначає цілі, напрями і пріоритети економічного розвитку, виділяє відповідні ресурси для їхньої реалізації, використовує грошово-кредитні та бюджетно-податкові важелі;
- 2) бере на себе організацію пропозиції грошей;
- 3) забезпечує зайнятість населення і стабільний рівень цін, проводячи відповідну фіскальну і кредитно-грошову політику, спрямовану на запобігання інфляції та безробіттю.

Розподільча функція пов'язана, з одного боку, з досягненням більш справедливого розподілу доходів у суспільстві, а з другого – з більш ефективним розміщенням ресурсів у ринковій економіці. Для здійснення цієї функції, яка сприяє виправленню певних недоліків ринкової системи, держава:

- 1) здійснює перерозподіл коштів груп населення, які мають високі доходи, на користь непрацевдатних і малозабезпечених, проводячи відповідну фіскальну політику, політику регулювання цін;
- 2) устанавлює і контролює мінімальний розмір заробітної плати;
- 3) бере на себе функцію забезпечення суспільними благами, у виробництві яких приватні та колективні суб'єкти не зацікавлені, однак без цих благ не можливе існування суспільства.

Держава відіграє також важливу роль у регулюванні зовнішньоекономічних відносин і валютного ринку, міграції капіталів і робочої сили, контролюванні платіжних балансів. Це сприяє стабілізації національної економіки і розвитку світового господарства. Виконання державою регулюючих функцій в умовах ринкової економіки забезпечує досягнення балансу економіки на макрорівні, проведення ефективної грошово-кредитної політики, соціальний захист малозабезпечених верств населення. Без регулюючого впливу держави не можна здійснити структурні перетворення, модернізацію матеріально-технічної бази деяких галузей [10, с.407].

Це теорія – де-юре, а що маємо на практиці – де-факто.

Консолідація нової економічної еліти набагато випередила динаміку самоорганізації групових інтересів бізнесу в галузях і секторах економіки. Найбільш значуща частина взаємовідносин бізнесу з державою перемістилась у вузький соціальний простір, вільний від інституційних обмежень, центральне місце в якому посіли неформальні зв'язки на вищому рівні. Цій еліті потрібна стабільність у вигляді

консервації поточного становища – і як можливість зберегти свої привілейовані позиції в системі влади, і як засіб недопущення нових економічних і політичних потрясінь.

Узгодження інтересів, який можна назвати «олігархічним», може підтримувати поточну стабільність, проте він не забезпечує необхідної динаміки руху капіталів і не може стати основою для стратегії економічного зростання.

Фактичне усунення держави від стратегічного управління економікою на перших етапах економічної трансформації утворило організаційний вакуум, який призвів до нагромадження трансакційних перешкод діяльності суб'єктів господарювання. Між тим через нерозвиненість інституційного середовища ліквідація цих бар'єрів за рахунок автономної дії ринкових механізмів, як це очікувалося, не відбулося. Внаслідок цього представники українського бізнесу, прагнучи зберегти власні капітали, перебрали на себе завдання стратегічного управління та регулювання, в тому числі – загальнодержавного рівня, роблячи це, зрозуміло, на базі власних корпоративних інтересів.

У зв'язку з тим, що ринкові регулятори перебували у стадії становлення, виконання даних функцій вимагало втручання бізнесу у суто політичну площину безпосередньою чи опосередкованою участю у прийнятті рішень в сфері економічної політики. Частина підприємств таке становище спонукало звернутися до «зрощування» з владними структурами та одержання «ренти» у вигляді пільг, преференцій чи послаблень у дотриманні нормативно-правових вимог. Це призвело до тиску групових інтересів на державну політику, що суттєво зменшило її дієвість та збалансованість, посилило фрагментарність завдань економічної стратегії.

Значна частина підприємств під тиском несприятливих умов ділового середовища та обтяжливості офіційних регуляторних процедур перемістилася до «тіньової» економіки, перетворившись, по суті, на політичних антагоністів держави. Відтак розвиток корупції та «тіньової» економіки може розглядатися як об'єктивний наслідок низької ефективності економічної стратегії української держави, а одночасно – й чинник її подальшого зниження. Значне поширення цих явищ на теренах України є одним із найбільш очевидних свідчень низької дієздатності держави, оскільки доводить її неспроможність реалізувати свою владу належним чином [11, с.360].

У своєму посланні до Верховної Ради України (3 липня 2012р), президент В. Янукович наголосив, що «незмінність європейського вибору України зумовлена самим фактом цивілізаційної приналежності до спільноти європейських народів».

Інтеграція в європейський політичний, економічний і гуманітарний простір є стратегічним орієнтиром і системотворчим фактором розвитку держави. Необхідно вже сьогодні напрацювати механізми імплементації положень Угоди і створити необхідну нормативно-правову базу забезпечення її виконання, – зазначив глава держави у своєму посланні. Порядок імплементації зобов'язань Україною в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, на переконання президента, має передбачати: підготовку національної програми виконання Угоди про асоціацію з метою підготовки України до членства в ЄС.

Проте вже на початкових стадіях українські перетворення наразилися на перепони, які сьогодні несуть реальну загрозу гальмування процесу глибинного оновлення усіх сфер суспільного життя, призводять до знецінення здобутих результатів. Головними з-поміж них виявилися інерція і спротив корумпованої бюрократії. Протиріччя між намірами державного політичного керівництва й інтересами бюрократичних груп, сформованих за регіональним і галузево-корпоративним принципами, набувають дедалі конфліктнішого характеру [12].

Згідно із матеріалами послання Україна, декларує Європейський вибір, тобто перспективне членство в Євросоюзі. В той же час стратегічними партнерами визначаються РФ, США та КНР. Якщо інтеграція в європейський політичний, економічний і гуманітарний простір є стратегічним орієнтиром і системотвірним фактором розвитку держави, то

інплементация законодавчої бази повинна вестися на основі рейнської моделі управління, яка лежить в основі управління ЕС.

Втім, віце-прем'єр міністр – міністр соціальної політики С. Тигіпко на зустрічі з колективом харківського підприємства «Турбоатом», яка відбулася 9 липня 2012р, заявив за необхідне знизити адміністративний тиск на бізнес та продовжити дерегуляцію економіки. Машинобудування – це локомотив, який в змозі «втягнути» всю нашу економіку, – підкреслив віце-прем'єр та зам голови Партії регіонів. Задача влади – прибрати «шлакбауми» на шляху розвитку машинобудування та всієї економіки [13, с.5].

Висновки і перспективи подальших розробок. Як бачимо із заяви віце-прем'єр – міністра, планується продовжити дерегуляцію економіки, тобто не допустити зміцнення дієздатності держави, відсторонити державу від контролю за економічними процесами.

28 жовтня в Україні відбудуться чергові вибори депутатів до Верховної ради. Втім жодна із політичних сил не задекларувала у своїх програмах відходу від «збанкрутілої» англосаксонської моделі управління національною економікою

Подібні дії уряду, незважаючи на декларування соціальної направленості, фактично направлені на підтримку інтересів, за висловом президента – «бюрократичних груп, сформованих за регіональним і галузевим-корпоративним принципами», за народним висловом – «олігархічних структур».

Список використаної літератури

1. Украина ищет пути возобновления сотрудничества с МВФ: Экономика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http //t op.rbc.ru / ekonomsk](http://t.op.rbc.ru/ekonomsk).
2. Динаміка чисельності населення України (1990-2013 р.р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://da-ta.com.ua/guest_atricle/2145.htm.
3. Больше 50% украинской молодежи стремится уехать из страны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://glavcom.ua/news/89527.html>.
4. Корумпованість: Україна – на порозі колапсу і анархії? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.ua>.
5. Зінченко Т. Є. Ретроспективний аналіз та оцінка сучасного стану використання та охорони земель [Електронний ресурс] / Т. Є. Зінченко. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1271>.
6. За стандартами ООН 80% українців живуть за межею бідності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.lviv.ua/news/2012/03/13/154854.html>.
7. Ваджра А. [Електронний ресурс] / А. Ваджра. – Режим доступу: <http://andreyvadjra.livejournal.com>.
8. Вітте Л. Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / Л. Вітте. – К.: Заповіт, 2006. – 44 с.
9. Єщенко І. С. Сучасна економіка: [навч. посіб.] / І. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К.: Вища школа, 2005 – 327 с.
10. Зайчук О. В. Теорія держави і права: [підруч.] / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, – 2006. – 420 с.
11. Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія / Я. Жаліло – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
12. Вступне слово Президента України Віктора Януковича до щорічного послання до Верховної Ради про внутрішнє і зовнішнє становище України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/24670.html>.
13. Иванов О. Сергій Тигіпко: Приберем «шлакбауми» на шляху розвитку економіки / О. Иванов. – Газета «Сегодня», 10 липня 2012 г. – С. 5.

Прийнято до друку 25.09.2012